

Laalands Længde og Storhed. Laaland, for sig selv betragtet, ligger paa den 54 Grads 41 til 48 Minut, havende mod Vesten Langeland, mod Norden Siælland, mod Østen Falster og mod Sønden Femern, samt noget længere, nemlig paa 7 Miles Afstand, Meklenborg i Tydskland. Dets Længde er, fra Sundbye i Øster, til den Peninsul Albuen i Vester, syv Mile mindre end én Fierding, men Bredden fra Vixnes i Nord, til Taggense i Synder, halvfjerde Miil. Naar de næstliggende smaa Øer Fægøe, (235) Fæmø, Askøe, ec legges dertil, er Grundens Indhold en og tive Qvadrat eller firekantede Mile. **Dets Navn.** Navnet Laaland, eller, som det gemeenligen skrives, Lolland, vil Claus Lyscander, i de Danske Kongers Slægtebog pag. 27, udlede fra de store Korn-Huse eller Loer og Lader, som Frugtbarheden giver Anledning til, ja han vil endogsaa vide dette, at Østred, de Cimbrers femte Dommer, for Kongerigers Stiftelse, skulle have tillagt Laaland det Navn af Loes-Land eller Ladeland, forbi man der tidligst og flittigst havde lagt sig efter Agerdyrkning, og altsaa behovet store Kornlader, skjønt disse Landes ældste Indbyggere vist nok vare slette Agerdyrkere, og i det Sted levede næsten alene enten af Jagt og Fædrift, eller og af Søe-Røverie, som deres sædvanligste Haandværk, og det endogsaa mange Hundrede Aar efter den Tids Alder, som tilles bemeldte Osred, om samme eller nogen Tid haver været til. Langt rimeligere er ellers den almindelige Meening, at Laaland beregner et lavt eller lavagtigt, siidt og nedtigt Land, *Insula humilis et depressa* efter PONTANI pag. 722. Saaledes vil ogsaa JOH. SVANINGIUS i sin Chronol. Pag. 3 have dette Navn forklaret. *Nomen inditum est a situ, ut Laalandia sit Insula situ humilissima.* I den Henseende er det og, at de Nederlandske Provintzer af Engelskmanden kaldes *Low country*. Læg, eller efter en sildigere Tids Udtale, Laag, er det samme, som vi nu kalde lav, og Læglænde er i GUDMUNDI Lexic. *Island. Loca depressiora.* (*). (236)

(*) Et Mfs. Som Velærværdige Hr. Provst SUHR i Kiøbeløv nyeligen haver meddeelt mig, vil ikke antage nogen af disse Oprindelser, men hellere udlede dette Lands Navn fra én af dets første og fornemmeste Beboere, hvis Navn kunde have været Lok. Loki. Huil eller Lotte, som undertiden forekommer i den Nordiske Historie. Dog stadfæstes den Meening ikke med nogen Efterretning om en saadan Mand. Var det saa, da maatte man give dem Biefald, som ikke skrive Laaland med Lolland, ligesom Indbyggerne kaldes Lolleker, og én af vore ældste Poeter Peder Lolle, hvoraf nogle have taget Anledning til at slutte, han var en Lolleke eller født i Laaland. Dog er dette ligesaa urigtigt, som at han skulle være en Fransos efter Christen Pedersens Foregivende i de Anmærkninger, som legges til hans Ordsprog. Fol. 39 40 HVITFELD og flere angive Holland for hans Føde-Land. See JOH. MOLLERI *Hypomnemata ad Bartholin de Scriptis Danor.* Pag. 383 fq.

Lave og jevne Grund. Denne Bemærkelse synes noksom grundet i Laalands Natur selv, tji ingen af de andre Danske Provintzer, Marsk-Landene undtagne, ligger saa lavt og næsten lige med Havet, som denne, hvorfor ogsaa en Deel af de yderligste Enge ofte overskylles af det indtrængende salt Vand, kaldes derfor Saltninger og fordærvs saaledes, at ikkun lidet, skjønt Creaturet behageligt, og ikke utriveligt Græs, vil voxte paa saadanne Steder. Længere ind ad, hvor dette ey befrygtes, er dog Grunden gemeenligen saa nedrig, jevn og flad, følgelig beqvem til at sanke fersk Vand paa sin Overdel, at Bonden med sin Plov maae skiære dybe Furer tvert over Agerne, for at give Vandet Afløb, enten mod Havsiden, eller mod ferske Søer, Moser og Kiær. Ja paa Landets Vester-Kant i Sønder- og Nørre-Herret, vil saadan en Fure ey forslaae, men der udkræves at grave dybere Vandrender imellem Agerne (*) (237) Diger og Dæmninger af Steene, Tang og Jord, at hindre det salte Vands Indløb paa visse Steder, synes nogle mueligt, men dog alt for bekosteligt; andre meene,

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

det lod sig ved maadelig Omkostning meget vel gjøre, og ville snart give tilstrekkelig Betaling, helst i et Land af saa feed og frugtbar Egenskab som dette, hvis meeste Indhold er et flint og feedt Leer, blandet med Muld eller Moder-Jord, og ikke ere Sand, end det, som udkræves til at aabne og løsne Leerbunden. **Er frugtbar.** Denne gjør, at Land-Veyene ere her, snart som i Marsken, om Hæst og Vaar, meget dybe og vanskelige at kiøre, ja undertiden knap at komme afsted paa. Derimod om Sommeren, naar det nogen Tid ey har regnet, brister Jorden meget stærk og efterlader store Ritzer paa Landveyerne. **Men tung at dyrke.** Ligeledes forstaaer sig selv, at Agerdyrkningen her, frem for andensteds, maae falde Bonden besværlig, og hans Plov udkræve stærke Heste, til at omvælte ikke én eller tvende, men trede Gange, efterhinanden, den tunge og feede Lergrund, saa og Harven til at sønderslide Klimperne, helst naar nogen Tørhed indfalder. Men alt dette Arbeyd lønner sig vel, ved den feede Jords Frugt og Afgrøde, som her, frem for andensteds, er vigtig og overflødig i adskillige Sæde-Arter, allermest i Hvide, Byg og Erter, som strax skal meldes. Hvad man her endnu maae erindre, er dette, at Laalands Grund ikke allevegne er saa gandske lav og nedrig, men har midt i, særdeles i Birkets-Sogn, nogle høye Strekninger, og paa Østerkanten, ved Guldborgs-Sund, er af samme Høyde, som det lige over for liggende Falster, hvilket i de ældste Tider vel kand have været sammenhængende og landfast dermed. (238)

(*) Saadan den Laalandske Grunds Beskaffenhed strider aabenbarligen mod deres Meening, som foregive, at Hav-Kanten synker og Landene forhøyes endogsaa kiendeligen, ja alneviis i hvert Seculo; thi i den fald, maatte Laaland være et nyt Land, hvilket ikke rimer sig med vore Aarbøger. Ældre end alle disse er Periplus Otheri, nemlig fra det niende Seculo, og der nævnes Laaland tillige med flere Danske Provintzer, som den Engelske Konges ALFREDI Sendebud havde seilet forbi.

Den Laalandske Luft. Den Laalandske Luft ansees gemeenligen for at være mindre sund end andensteds her til Lands, Marsk-Egnene atter undtagne, hvor lige Aarsag synes at kunde drage lige Virkning efter sig, forstaae den feede og fugtige Grunds idelige Uddampninger, særdeles om Høstens Tid, da det er meget sædvanligt, at febriliske Sygdomme her grassere, og hos nogle Patienter en Tid lang knap lade sig fordrive. Ikke desto mindre haver den Laalandske Luft, i og for sig betragtet, men ikke det Laalandske Vand, fundet et Forsvars-Skrift ved den i Natur-Læren vel øvede Mag. J. A. DYSSSELS Pen. Af denne læses i Dannemarks og Norges Oeconomiske Magazin To, II. No. I. Psykiske Observationer over Luften og Vandet i Laaland. Nogle Ord vil jeg heraf anføre saavidt mit Øyemærk udkræver.

Er ikke saa usund som ilde udraabt. Man har udraabt Lolland for en af de allersundeste Danske Provincer; saa at naar Udlænding bliver af Forsynet kaldet til Lolland, tager hans gode Venner Afsked med ham, som om han blev kaldet til de Dødes Land, og om den Lollandske Feber gjør man sig et Begreb, som om en inevitable epidemisk Sygdom, jeg kand ikke nægte, at jeg jo havde en hemmelig Frygt for Landet, da det behagede Gud at føre mig dertil; Men da jeg nu har været der, hart ad to Aar, kand jeg ikke noksom takke min Gud, for et got Helbred, oh kommer mig Landets Clima ligesaa sundt for, som andensteds hvor jeg har været. Det er vist, at her regierer en Hob Sygdom i Landet, meest iblant den gemene Almue, meere her end andre Steder; Men Sprøgsmaal: om ikke de foraarsages meere ved Levemaaden end af Luften? Thi her grasserer ikke alene feberagtige Sygdomme, hvilke med en (239) Slag Føye kunde skydes paa Landets lave og sumpige Situation; men af lige Størrelse skal ikke noget Land vises, hvor Flod og Skiørbug har saadan overhaand; Jeg staaer derfor i Tvivl, enten jeg, i at dømme om Landets Sygdomme, skal skyde

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Aarsagen paa Folket eller Landet; jeg kommer maaskee til at dømme som Borgemester von Bremenfeld i Comoedien, at begge har Ret; saa meget maae jeg sig, til Trøst for Fremmede, der skulde grue for at komme her, at her ere adskillige, ja mange Udlændinge, i sær af mine Landsmænd, Jyder, thi hvor findes ikke de? Hvilke har aldrig været syge her i Landet; Saa meget maae jeg sige til Forsvar for Lollikerne, at de beboer et Land, der udfordrer største Varsomhed i Diæt. Naar man ellers physice skal raisonnere herom, da maae man have adskillige Ting i Betragtning; paa den eene Side er det syndigt, om man, af en forud fattet Mistanke, vilde beskyldte Gud og Naturen for at have været meere unaadig imod et Land, end et andet; paa den anden Side, er det Uret, om man paa et Folk, frem for andre, vilde applicere den Sandhed: At Sygdommen komme for Syndens Skyld, eller i det mindste ere naturlige Følger af Uordentlighed. Det, som giver den beste Grund til at dømme om et Lands sunde eller usunde Beskaffenhed, ere de Egenskaber man finder 1) i Luften som omringer os, 2) i Vandet, som vi drikker; thi disse to, saakaldede Elementer, ere uden Modsigelse de fornemmeste af alle de udvortes Aarsager, der contribuere til Sundhed og Sygdom; Om disse vil jeg, i Steden for at give vidtløftige Tanker tilkiende, meddeele de Observationer, som jeg med mueligste Agtsomhed har giort. (240)

Efter at bemeldte Autor hernæst haver anført sine meteorlogiske Observationer, for Aaret 1756, saa og tilføyet adskillige flere didhenhørende Anmerkninger, saa drager han deraf følgende Slutning.

Når man nu ellers efterseer mine Observationer til hver Dag, skal man ikke andet kunde dømme, end at den Lollandske Luft er lige saa sund, som andensteds; ja jeg forsikrer, at den har faldet mig mild og behagelig. Skulde der være noget at klage over, da maatte det være de stærke Taager, som her undertiden falder, og den jevnlige tykke Luft om For- og Efteraaret, som ofte kand holde ved i nogle Dage; Men hæftige og hastige Forandringer er Luften her ikke underkastet, hvilket Medici holder meget fordeelagtigt for Sundheden; Man skal finde i Journalen, at Varmens Af- og Tiltagelse har gaaet meget ordentlig og *piano* for sig; ingen hæstigere Forandring har vi havt 1756, end i Maji-Maaned, da der fra den 6 til den 9 steeg 18 Grader, fra 42 til 60, og siden faldt ned til 45, og blev ved med Kuld i Lang Tid.

Vandet er ikke det sundeste. Men naar Mag, DYSSEL saaledes tager den Laalandske Luft i Forsvar, da skeer det paa de Laalandske Vandes Omkostning, thi disse tilstaaer han at være for den største Deel, og naar nogle faa skønne Kilder undtages, enten saa saltagtige eller slimmagtige, og opfyldte med alcaliske Jordparticler, at om dette ellers saa herlige og frugtbare Land, midt i sin øvrige Velstand, maae beklages saasom et usundt Land, da reiser sig dette Vanheld egentlig af Vandene. Undtagelsen fra denne Regel setter han fornemmelig i tvende ypperlige Kildevæld, ved Navn Thorslunde- og Thiirsted Kilde, hvis Navne af Thor og Thise give (241) tilkiende, at de endogsaa fra Hedenske Tider, have været i god Anseelse. Særdeles dem første, hvis Vand han, efter Doct. LANGES Maade, haver underkastet en chymisk Prøvelse, og fundet det endogsaa bedre end det Roeskildske, som ellers er noget af det beste i Danmark, Vandet af den sidste skal om Sommeren være fuld med et Slags Vandluus, som vel maae sies derfra, før det kand bruges. Men om de fleste Brønde gives pag. 33 et gandske andet Begreb, nemlig at man hastig nok naaer Vand, ved at grave fem a sex Alne, dog ubestandigt Vand, som baade ved Sommeren Tørke og Vinterens Kuld, snart forsvinder, saa og et tungt, saltagtigt og jordblandet eller uklart Vand. Ikke bedre Dom fældes over de fleste Damme og aabne Vandstæder ved Landsbyerne. Aær og Bekke giver vel her det beste Vand men de blive ikke allevegne bestandige. Hvorfor man paa nogle Steder, nøye

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

opsanker Regnvandet til at kaage i, og bruger det andet ikkun til at toe og skylle med. Endelig slutter Hr. DYSSEL p. 37 seqv. Sin Efterretning om de Laalandske Vande, med følgende Ord, som i flere Henseender synes værd at anføre.

Man seer da f disse Experimenter, at det meest skadelige i de Laalandske Vand, er den store Mængde Salt, som der i findes; ville man nu spørge mig, hvoraf dette Salt kommer, her mere almindeligt og i større Mængder end i de fleste andre Steder, da hører der Betænksomhed til at besvare det. Jeg skal ufejlbarlig faae de flestes Bifald, naar jeg siger, at det kommer fra Havet; da dette Land er saa fladt og lavt, og tillige paa alle Kanter omringet af Havet, saa sier Havets Vand sig igiennem det hele Land, og stiger op, hvor man graver (242)

Hvorledes Havets Vand trænger sig igiennem Jorden, har *Pere René Rapin* ziirligen udført *Hortorum Lib. III.* trykt i 4to Paris 1665; efterfølgende er anført af *Pluce*;

- *tatum orbem circumsluit ingens*
Oceanus, magnæ subter spiracula terræ
Qvi subit, in tennues fusus ceu corpore venas
It sangvis, totiqtve facit commercia moli.

Men det er Ulykken, at denne Oprindelse til det salte Vand hos os er falsk, saa at et stort Bifald gav mig liden Trøst, naar jeg skrev imod Erfarenhed. For det første er det ikke beviislige, at Havets Vand trænger sig igiennem Jorden eller stiger op der i.

- a) Det strider imod *Hydraulikens* Regler, hvor efter et flydende Legeme bevæger sig ec.
- b) Havet selv stopper sin Passage i Jorden, formedelst et sliimagtigt og saltagtigt Væsen, som det præcipiterer paa Bunden, og omendskiønt Havet kunde trænge igiennem, denne Sliim. Saa maatte dog
- c) De *Spiracula terræ*, hvor i Havet skulde stige op, formedelst samme Materie, og især formeldst det medførte Salt, blive snart tillukte, og hvis ikke, da maatte
- d) Jorden allerede paa mange Steder være saa udblødt, at de fleste smaa Insuler maatte staae i Fare for at smelte bort, foruden andre Urimeligheder, som deraf flyder.

For det andet, om man end vilde tilstaae *Rapins* Meening at Vandet stiger op og trænger sig igiennem Jorden, saa fuldte deraf ikke, at Vandet i Brøndene skulde blive salt, thi ved det (243) at Havets Vand maatte saa at sige, filtrere sig igiennem Jorden, mistede det og sin Salthed, efter hans egen Meening paa anførte Sted, naar det heder:

Id circo latices manant ex æqvore salso, non salsi: &c. &c. &c.

Begge Tanker baade om Havets Gang og Filtration igiennem Jorden er noksom igiennemdrevne af *Physicis*; vort Laalandske Vand maae altsaa have en anden Aarsag til sin Salthed; og den er ufejlbarlig at søge i Jordens egen Beskaffenhed. Vilde man spørge, hvorfor den Laalandske Jord har flere Salt-Particler end et andet Lands Jord? Da var det at gjøre Spørgsmaale til Evighed; men naar man vil spørge, hvoraf jeg har Aarsag at troe at den Laalandske Jord holder mere Salt end andre Landes? Da svarer jeg:

- a) Af det foregaaende giver Vandet stort Beviis derpå: da det er i Almindelighed saa overmaade salt, og vi har hørt, at det ikke kommer af Havet, saa maae det

da komme af Jorden. Salt bliver jo paa mange Steder i utrolig Mængde gravet af Jorden hundrede Mile fra Havet.

- b) Ingen nægter, at jo Salpeter er virkelig, endskiønt et vist Slags, Salt, og ingensteds findes mere der af end som her, da Mure og Vegge i de Værelser, der staae nogen Tiid uden Varme, blomstret saa stærk deraf, at man kand skrabe det af i Mængder, ja en vis Person, som staaer i Tieneste ved det Kongelige Salpeter-Verk i Norge, var for nogen Tiid siden her i Landet, og (244) har forsikret, at han paa faa Steder i Norge havde fundet Jorden saa riig paa Salpeter, som her (*)

(*) Denne Anmærkning synes særdeles værdig, at tages i nogen nøyere Overvejelse af vore *Oeconomis*.

Man maatte videre spørge: Siden jeg holder Jorden saa salt, hvorledes kan der da være færske Kilder i Landet? Ingen tage min Satz op, som om jeg gjorde Landet til en heel Klump Salt! Men jeg paastaer, at det holder mere Salpeter end andre Lande, og derfor er just de færske Kilder her saa rare; og de faa her ere, maae have deres Løb igiennem saadanne Aarer, hvori intet eller meget lidet Salt opløses; det er ikke mere underlig, end at der igiennem Saltgruberne ved Villischa i Polen løber en Bæk med sød og færsk Vand, til Vederqvægelse baade for Folk og Heste, som arbejder der under Jorden; Enhver, som har Indsigt i Physiken, gjør ingen Vanskelighed af dette Spørgsmaal. Men vi maae betragte denne Jordens Egenskab paa en anden Side. Monne ikke det samme, der gjøre vore Vande skadelige, er den største Aarsag til vor Lands besynderlige Frugtbarhed? Man veed at Jordens Frugtbarhed skal befordres meest ved de salte Vædsker, som kommer af Giødning, og at naar de samme ere uddampede, taber Jorden en stor Deel af sin frembringende Kraft. Hvad er vel det paa anden Dansk, som man siger; at Jorden hviler, andet, end at den samler sine salte Vædsker, thi i det den ikke bliver pløyet, men der sættes et Grønsvær og Skorpe paa, damper der ikke saa mange af (245) disse Particler bort; og ved det at der intet Korn kommer i, trækkes disse Safter ikke saa hyppig af Jorden; Som da Laaland ufejlbar er den frugtbareste Provintze i Dannemark, saa maae og Indbyggerne takke Gud for den Egenskab, som jeg her angiver ved deres Jord, at den indeholder frem for andre Steder meget Salt og Salpeter. Er dette end skadelig i Vandet, saa erstattes det ved Velsignelse i Jorden; Canaans Land havde selv sine Vanskeligheder. Monne ikke af det samme Principio, kunde med Tiden opdages nøyere Kundskab om den saa kaldede Brand i Hveden, der somme Aar skader Laaland for mange tusende Daler? Jeg haaber jo! Og skal i det mindste gjøre mig nogen Umage for at faae Kundskab herom; man har alt giort et temmelig Skridt til en lykkelig Cuur, naar man først kommer efter Aarsagerne til en Sygdom, *Materia peccans* (som *Medici* taler) maae først ret kiendes, førend der kand gives et tilstrækkelig Raad.

Jeg har fattet en Mistanke til Jordens overflødige Salpeter-Væsen, at den maae forvolde Branden i Hveden, og har dertil en ikke urimelig Aarsag, men tør ikke endnu førend nærmere Undersøgning, melde noget positivé derom. Vel veed jeg at nogle, ja mange statuerer at den forvoldes af Insecter og Orme, men da enhver har (som man siger) sin Orm, saa maaskee de kand feyle. Saa vidt Hr. DYSSEL.

Ferske Søer. Og Fiorde. Ferske Søer af maadelig Storhed, som kunde give bestandigt Afløb ere vel nogle, saasom ved Vesterborg, Sørup, Pederstrup ec. men den største og beste ved Marieboe, som baade af dens Vand og (245) Fiskerie haver stor Herlighed. Sønden for Saxkiøbing ved Rørbek er en liden Søe, hvis Vand haver fordem haft større Tilløb af en Aae, som nu er næsten udtørret, men af den udhulede Grund synes, og ved Sandsagn berettes, at have været en heel Fiord. Ja dersom man kand troe Beretningen, da haver det salte Vand fra Guldborg Sund bøyet sig ind over Prierskov Mark til bemeldte Rørbek ved Saxkiøbing, saa at man endog med Skibe har kundet seyle der ind fra den Side. Der af skal det komme, at paa nogle gamle Landkort forestilles Halvparten af Musse-Herret, nemlig den østlige Deel, ligesom en Insul, adskilt fra det øvrige Laaland, med hvilket det dog nu er gandske sammenhængende. Det kaldes og Guldborg-Land, ligesom det var et Eyland. Bemeldte Guldborg-Sund, som adskiller Laaland fra Falster, er paa nogle Steder saa smalt, at man kand raabe derover, men snart igien saa bredt, at den temmelig store Hasseløe og nogle mindre Holme rummes der i. Andre i Landet selv indbøiede Fiorde, Sund, og Søe-Havne findes ved Blands, Bandholm, Thaarsfærge, Nyested, Rødbye, og Nakskov, hvor den store Alboe-Fiord er en skiøn Havn, men ikke af saa tilstrækkelig Dybhed som Guldborg-Sund.

Smaa Øer og Holme. Nogle velbeboede og temmelig store, men deels gandske smaae, og til Creatures Græsning anvendte Øer, ligge omkring de Laalandske Søe-Kyster og i Fiordene, saasom Askøe, Bogøe, Engelholm, som gemeenlig kaldes Slotssøe, Enehøye, Femøe, Fæjoe, Fergeland, Hyllekrog, Langøe, Lilleøe, Myggefied, Raaeøe, Raaeøe-Kalv, Rammersholm, Skaløe, Steensøe, Stubbeholm, Teelholm, Vejerøe, Vens, og en Deel mindre, som, saavidt jeg har kundet bringe i Forfaring, kaldes slet hen Holme, foruden at adskilles ved særdeles Navne. (247) En Deel af disse Øeboer ere gode Fiskere, andre Agerdyrkere og gemeenligen velhavende, særdeles de saa kaldte Selveyere eller Jordegne, af hvilke saa vel paa Øerne som i Laaland selv, findes nogle som kunde kaldes smaae Proprietarier.

Landet vel bebyggt. I Almindelighed at ansee Laaland, da er det saa tæt og vel bebygget, som nogen Provintz i Dannemark synes at kunde være, med mindre man ville sige, at den Mængde af Adelige Gaarde og Herre-Sæder udlukker en Deel Landsbyer, af hvilke ogsaa nogle ere i ældre Tider blevne nedlagte for Herregaardenes Skyld. Dog ligge Landsbyerne temmelig nær ved hverandre, undtagen paa et Stæd, nemlig paa den store Slette. I Fugle Herret, Aalhoms Amt, som synes beqvem og stor nok til at sætte en god Landsbye paa. Den er vel bestrøet med en Hob store Kampsteene, som gjorde god Tieneste til Huse og Gierder, saa er og Grunden noget skarpere end andensteds i Laaland, men efter kyndige Patriots Meening, da burde og kunde den ved Dyркelse blive brugbar nok og nære en stor Almue.

Jordart. Om Jordarten i Laaland er allerede sagt, at Leeret der i haver Overhaand, forstaae adskillig Slags af Farve og Fiinhed eller Fedme, dog meest den guulagtige og røde Leer, dernæst den blaa, som meest findes mod Strand-Kanten, saa og paa nogle Steder den hvide eller kridtagtige, blandet med smaae Flintstene. Monfr. Guldberg, saasom én af mine Correspondenter der i Landet, melder, at paa nogle Steder, særdeles ved Nyestæd, findes god Forraad af Mærgel, men ikke at den bruges der til Ageren, skjønt dens forsigtige Brug, som andensteds er anvist, synes at kunde giøre god Virkning i at løsne ved sin dilaterende og udspændende Kraft, de leeragtige alt for faste Grunde, saa og i at absorbere eller indsue deres Syrlighed. (248)

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Blant adskillige Arter af Sand, siger samme Correspondent, at han paa sit Sted, haver fundet meget af den gule og glimrende, som efter mine Tanker maa bestaae i Svovel-Kies, pyrites, og giver tilkiende, at den fede Grund haver en god Deel Svovel i sig. Paa Strandbredden i Laaland finder man og Bernstein, men ikke i store Stykker.

Agerdyrkning. Da hvert Lands naturlige Egenskab udkræver sin særdeles Omgang og Dyrkelses Maade, vil jeg saa korteligen melde lidet om Laalands Agerdyrkning, saa vidt den adskiller sig fra andre Provintzers Brug. Ingen Giødning udføres paa Ageren, førend samme er pløyet første gang. Siden pløyes den endnu tvende gange, og besaaes i den tredje eller sidste Pløyning. Til Byg giøder man ikke, men alene til Hvede og Rug. Denne Vinter-Sæd haver man gemeenligen lagt for Michelsdag, og Vaar-Sæden for Pintzedag, med mindre denne Fæst falder tidlig. Af Udlægs-Marken indhegner man den halve, den tredje eller fjerde Deel, til Ærte-Mark, nogle Steder den hele Udlægs-Mark, men hvor der haves fire Marker, er altiid den eene til Bælge-Kornet. Dette sidste Slags høster man gjerne først, undtagen de graa og hvide Ærter. Af den Jord som forrige Aar bar Bælge-Korn, tages den Rug og Hvede, man vil bruge til Sæde-Korn, thi den er gjerne reenest. Ingen Hvede saaes i Laaland, førend den i et stort Aar er toet og omrørt i Kalk-Liim eller S. V. Urin, og har der i staaet 12 til 24 Timer at blødes.

Laalandsk Hvede. Den sidste Slags Sød vides noksom at være Laalands egentlige og allerbeste Afgrode, ligesom derpaa legges meest Vind, da deraf udføres aarligen mange tusende Tønder ey alene til Norge og andre Danske Provintzer, men ogsaa til Lybek, Rostok og Sverrige, endskiønt (249) meget fortæres i Landet selv, hvor Bonden ogsaa vil æde sin Hvede-Kage. Saa bruges og en Deel deraf til Stivelse som her fabriqveres af beste Slag. Den geraader best i tørre Somre og ved megen Soelskin. I Bakkelse vil den ikke hæve sig saavel som den fremmede, thi den er mere feed og olieagtig, giver der for det saftigste og beste Brød. Dens Mængde udgjør gemeenlig en Fjerde Deel af Landets aarlige Sæd.

Erter og andet Bælge-Korn. Dernæst haver Laaland meget forud, i Henseende til adskillige Arter af Bælge-Korn, nemlig Erter, Vikker, Bønner og Lintzer. Boghvede, som trives bedre i en ringere Grund, er der meget rar og hentes meest fra Jylland eller Fyen. Erterne, saasom en vigtig Deel af Laalands Frugter, ere af Farve tvende Slags, nemlig de graae atter to Slags, nogle mindre, nogle større, som kaldes Laalandske Rosiner. Dernæst de hvide, som ere 3 Slags, nogle kaldes Froriper eller tidlig modne, andre de store hvide Danske Erter, og andre Caps-Erter, hvilke sidste falde meget gulere end andre, saa og føde og behagelige at spise, formedelst deres tynde Skal. Endnu er her det tredje Slags, som falder bestandig grønne og giemmes til Vinter-Spise, da de have Anseelse af et være nyeligen voxne. (*)

(*) Af Vikker, Bønner og Lintzer, nyde Præstene i Laaland alle 3 Tiender, efter Forordningen af 17 April 1688 Art. 4. Dog saaes disse Sorter i ingen stor Mængde, men naar de vel lykkes, give de vel 20 til 24 Korn af et.

De Laalandske Manna-Gryn falde særdeles ved Vesterborg og ere bekjendte for meget gode. Dette Korn faaes ikke, men voxer af sig selv i sumpige Enge. (249)

Humle og andre Væxter. God Hamp avles her, men slet Hør, af begge Deelee ingen tilstrækkelig Forraad. Humle i temmelig Mængder, allermeest og best ved Rasted. Langt mere der af og tillige bedre kunde haves, dersom man anvendte mere Fliid paa dens Dyrkelse og Humle-Havernes aarlige

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Giødning, samt Renselse fra allehaande Ukrud, da de fleste nøyes med at sætte aarlig en Stage ved Ranken, og ellers overlade den til sig selv, hvorover den snart svækkes og forvildes. Til Humle-Avling var ellers i Laaland saa meget bedre Leylighed, saasom Stængerne der lettest kunde have af den Aarsag, at Bonden overalt planter mange Pile-Træer, og i ingen af vore Danske-Provintzer er Lovens Bydende om Pile-Plantning brat til saa god Fuldbyrkelse som i Laaland. AF Dansk Kommen og Sennep avles en Deel, og paa Tobaksplantning haver man begyndt at legge Vind, særdeles paa Saxkiøbings Byemark. Ligeledes bliver den nyttige Klever-Sæd her mere og mere ført i Brug, hvor man dertil haver særskilte Vænger. Dersom det skadelige Felledskabs Afskaffelse her og andensteds fik mere Fremgang end hidindtil kunde, i denne og flere-Henseender, ventes stort Gavn. Allehaande Have-Væxter og Frugter geraade her temmelig vel, og den vilde Asparges, som nogle agte ikke uædelig, voxer mangesteds i stor Mængde.

Skove. Paa Eege- og Bøge-Skove have, særdeles ved Herregaardene, god Forraad til Landets Brug, men ikke meget til Udførsel. Udi Grevskaberne Christianssæde og Knuthenborg, samt Baroniet Juellinge ved Pederstrup, Gammelgaard, Gyllested. Rudbjerggaard og flere Herre-Sæder findes de største Skove. Underskoven, som meest bestaaer af Hessel, giver en Mængde Nødder, af hvilke mange Tønder (251) aarlig udskibes. (*)

(*) Dog maa man fordom, da Skovene allevegne vare større, frem for nu omstunder, have udført en Mængde af Hessel-Nødder her fra, efter PATAVINI Ord i hans Geographie: Hæc insula avellanarum est adeo ferax, ut naves eis enuslæ plures in provincias deferantur. Blant anden Landgilde gav Bonden her fordom en Skieppe Nødder af hver Gaard.

Saa giver og Skov-Olden god Leylighed til at fede Sviin og at sælge en Deel Flesk, foruden det meget, som deraf fortæres i Landet. Af Oxen, Koer, Faar og Sviin sælges vel aarlig en Deel til Siælland, dog legges derpaa ikke saa meget Vind, som i andre Provintzer, og det af den Grund, at Græsningen er liden, fordi Jorden agtes kostbar og anvendes meest til Sæde-Land.

Af samme Aarsag legger man sig og mere efter Plov-Heste, i Steden for andet Creatur, og endda kand man af det Slags ikke opdrage saa mange, at jo flere maa kjøbes andensteds fra.

Creaturer. Af det store Vildt eller saa kaldte Kron-Hiorte sees ikke mange men vel af Raae- og Daa-Dyr, samt Harer, som de til Jagt-Frihed berettigede vel vide at betiene sig af, og da mange Herskaber om Vinteren holde Huus i Kiøbenhavn, saa forsendes meget Laalandsk Vilt derhen. Nogle meene, at Harens Farve er her noget lysere end anden steds, ja om Vinteren skal endogsaa findes gandske hvide. Brokken, Vildsvinet og Ulven ere af vilde Dyr, Dannemark tilhørende, de eeneste, som ikke findes i Laaland. Af Landfugle falde her de samme som i andre Provintzer, særdeles skiønne Agerhøns, Vagtler, Vandsnepper og Regnsporer, men vilde Ænder og Giæs langt flere, særdeles de store Graae-Giæs, som indkomme fra Havsiderne i utrolig Mængde, og undertiden agtes for en Lande-Plage, da de søge Bondens besaaede Ager, og om de maae raade sig, rede den ilde til. (252)

Bier. Bie-Avlingen møder her nogen Forhindring, ved det taagefulde og fugtige Foraars Veyr. Dog have nogle Landmænd begyndt at finde sig vel at indrette deres Bie-Kuber efter det Model, som

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

gives i Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin T. III hvilket har haft saa got Udfald, at flere Naboer ere blevne deres Efterfølgere.

Fiskerie. Fiskeriet drives fornemmelig paa Laalands Søndre og Vestre Side, fra Nyestæd til Nakskov, saa og af nogle Øers Beboere, hvilke give mere Tiid til at oppasse denne Slags Næring, end Laalænderne selv, da disse ere næsten alene henvendte til deres Agerdyrkning. Saaledes indfinde sig aarligen Indvaanerne af Ærrøe, og fange en Mængde Sild i Egnen hos Rødby. Imidlertiid ville Kong CHRISTIAN II ikke taale, at nogle tydske Fiskere aarligen indfandt sig for at fiske under Laaland, Falster og Møen, hvorpaa de ikke havde noget Privilegium, saasom paa Fiskeriet under Skaane-Land, see A. HVITFELD T. II p. 1103. (*)

(*) Til at tage Deel i Fiske-Fangsten, indfinde sig, særdeles om Høsten, en Hob Erreboer og andre omkring liggende Eylandes Indbyggere.

Strand-Fiskene ere her fornemmelig Torsk, Sild, Aal, Flynder, Ulker, Pighvarrer og Strand-Aborrer, hvilke gemeenligen haves for got Kiøb. Undertiden falder og Makrel, Horngiver, Gedder, Skaller, Steenbidere, Haaer, Stør, Lax, Hvidlinger og Krabber. Langt flere kunde haves, dersom man lagde sig efter beqvemme Garn til hvert Slags, i Steden for, at man nøyes alene med tre Slags, nemlig Sild- Torsk- og Flynder-Garn, som alene ved en Slumpe-Lykke tage nogle flere Slags med sig. (253)

I Landets ferske Vande falde Gedder, Aborrer, Hviid- og Rødskaller, Suddere, Brasen, Flirer, Aal, Løyer, Karudser og Karper, dog de sidste alene i Parker og Søer ved Herregaardene, saa de sielden ere tilkiøbs.

Over Sælhunde og Oddere, saasom Fiskeriets Hovet-Fiender, høres her megen Klage. De have deres Sæde og Tilhold paa de flakke Grunde, som kaldes den Røde-Sand, imellem Nyestæd og Rødbye, samt ved adskillige smaae Øer og Holme omkring Landet, og fortiente med stor Alvorlighed at efterstræbes, da de ikke alene sønderrive Fisker-Garnene, men ogsaa bortjage særdeles den Slags Fisk, der kommer i Stimme eller Flokkeviis, saasom Sild og Makreel.

Kiøbmands Vahre. De Kiøbmands-Vahre, som herfra udføres, ere, foruden Fæe og Faar, Hvede, Rug, Byg, Havre, Vikker, Lintzer, Manna, Stivelse, Malt, Smør, Huder, Skind, Flesk, Uld, Duun, Pennesiære, Svine-Børste, Vox, Hauge-Frugter, Edike, Sennep, Kommen, Brændeviin og Tobaks-Blade. Med at kiøbe disse og udselge andre fremmede Vahre, drive Landets fem Kiøbstæder god Handel paa inden og Udenlandske Steder, men til Fabriqver og Manufacturer hos dem selv at anlegge, synes de hidindtil ikke at have nogen sønderlig Drift.

Indbyggere. Bonde-Almuen bestaaer af gode Agerdyrkere, som, efter deres Lands Skik og Vedtægt, vel vide at nære sig af Jorden, og derpaa anvende megen Flid, men ellers sielden have Lyst til at foretage sig nogen anden Gierning. De ere, nogle fra Selveyere undtagne, næsten alle Fæste-Bønder og Herregaards-Tienere, men ikke destomindre, gemeenligen at ansee for Utrængende og deels velhavende, ja kunde (254) end mere være det, hvis de levede som Amagerne, lidet meere tarvelig i Mad og Drikke, da meere maatte sælges og Sundheden vel være saa god, om

ikke bedre. I Anledning af det frugtbare Land, er Levemaaden hos mange ikke langt fra Overdaadighed. Denne viser sig ikke saa meget i Klæde-Dragt, som i Kræsenhed, mange daglige Maaltider, mange Gildelag, og megen stærk Drik, nemlig gammelt Øll og Brændeviin. Det sidste kræver Tieneste-Tyendet, ikke en, men nogle gange om Dagen. Et Barn af 10 til 12 Aar maa have sin Deel deraf, ja hvad allerunderligst er, da øser Bonde-Konen Brændeviin, endogsaa i diende Børns spæde Mave, som vist nok derved maa sammenkrympes, om ikke corroderes, i hvor det end gaaer med de gamle. Disse undskyldte sig med deres Lands fugtige Luft, skiønt jeg ikke troer, at Sundheden hielpes ved saadan daglig Brændeviins-Drikke, som i det Fald snarere befordrer end hindre Vandsot, Skiørbug, Kold-Feber ec. hvilke Sygdomme Laalikerne uden tvivl frem for en Deel andre, ere underkastede. Saa findes og blant Almuen mange besværede med Flod og usunde Vædsker, hvilket man tilskrive, blant andet, den Aarsag, at her spises ulige meere Felsk end andensteds. Den Laalandske Bonde er af Vext fyldig og middemaadig høy, og har gjerne ved tykke Been, men hans Kræfter have i Almindelighed noget forud, da man jevnlig seer ham tage en Dansk Tønde-Hvede, som visseligen er tungere end Rug, og uden Vanskelighed at bære samme indtil den anden, ja til den tredje Etage. Af ti Franske eller Høytydske Bønder skulle knap en giøre ham det efter, thi Laalændernes daglige Føde er hines Høyrids-Mad. Men skiønt den Laalandske Almue elsker Gilder og Giæstebuder, som ved alle Leyligheder anstilles, saa at i en god Bondegaard behøves til eget Brug (255) aarligen 3 ´ 4 ja vel 5 Tønder Hveede, og ligesaa mange Tønder Martzmaanets gammel Øll ec., saa fortiene de dog der i en Roes, at de ikke gjerne slaaes, kives og klamres ved deres Sammenkomster, ikke heller forglemme den Fattige, men i Almindelighed findes saa godgiørende, at dette lokker endeel fremmede Tiggere der til Landet. Tallet paa dette Stifts samtlige Indbyggere i Laaland og Falster tillige, meenes at være nogle og fyrretive tusende Siele, vel større havde det været, dersom ikke alt for mange Landsbyer i de sidste to hundrede Aar vare nedlagte og giorte til Herregaards Hovmarker, saas om Aalstrup, Baadesbye, Basseballe, Brekorpe, Bøgholt, Gammelbye, Hyd, Krogsbølle, Langholt, Lille Otterslev, Nørre-Sæbye, Strøge, Tierbye, og maaskee fleere, som ikke erindres, da jeg finder disse i et af Velærværdige Hr. Provst Suhr meddelt Mfs. Som indeholder adskillige flere hidhenhørende Efterretninger. Imidlertid ere Laalands Stift at regne for Folkerigt efter sin Storhed, og tet bebygget. (256)

Det Ottende Capitel.

Om Laalandske Antiquiteter og Historiske Til- dragelser der i Landet

Overlast af Vendiske Søe-Røvere. Seer man tilbage i de ældre Tider, da haver Laaland, saavel som næstliggende Falster, endogsaa frem for andre Danske Eylande, lidet megen Vold og Overlast af Gienboerne i Tydskland, særdeles Pomern og Meklenborg, som ved én liden Dags Søe-Reyse kunde besøge dem. Hine Lande vare, indtil det tolvte Seculum, beboede af den Vendiske Nation, hvilken allerlængst holdte hart at kaste i Land og plyndre Naboerne. Særdeles skede dette af de saa kaldte Jomsborgere, eller Indbyggerne i den mægtige Søestad Julin, hvis Forfædre havde været en Dansk Colonie under Palnetocke fra Fyen, men øvede omsider mod de Danske selv det samme Søe-Røverie, som de ved denne vare anførte til. Af saadan Anledning saae disse nærmeste Øeboer i Laaland og Falster, frem for andre Danske, sig nødte til at holde underhaanden hemmelig Venskab, eller dog god Forstaaelse med Venderne, og derved tildroge de sig Kong WALDEMARI I Unaade. Denne store Konge var alvorlig betænkt paa at dæmpe Venderne, ligesom han og gandske undertvang dem, og indførte der den Christelige Religion, samt lagde særdeles Land-Rygen under Roeskilde (257) Bispedom. Men forend det kom saa vidt, maatte han gjøre mange Krigs-Tog mod Venderne, da han af Begyndelsen havde ondt ved at forsvare sit eget, særdeles de meest udsatte Øer Laaland og Falster. SAXO GRAMMATICUS taler mere end én gang herom i WALDEMARI I Levnet: ”Falster, siger han, skiønt lidet af Begreb, havde tapre Indvaanere, som værgede sig saaledes, at de toge ikkun liden Skade. De kunde ikke finde sig i at betale Skat og leve under fremmet Aag, holdte derfor Fienden fra sig, enten med Magt eller med det Gode. Laaland derimod endskiønt større, maatte købe sig Fred til for Penge.” Siden sees i samme Historie, at da Kong WALDEMAR I rustede sig mod Venden, ville han ikke lade Laalands og Falsters Indbyggere vide det saa betimelig, at Fienden ved dem kunde faae et Nys der om. Laalænderne, hedder det, og Falstringerne bleve allersidst tilsagte at møde ved Floden med deres Skibe, paa det de ikke, i Fald

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

de længe forud havde været underrettede derom, hemmeligen skulde lade Venderne vide, hvad Ordre de havde faaet.” Saa vidt SAXO.

Stor Forsamling paa Aaleholm Slot. Noget før den Tiid, nemlig midt i det tolvte Aarhundrede (thi Aaret nævner SAXO ikke) holdtes i Laaland, formodentlig paa Aaleholms Slot, én af de største Forsamlinger, som vore Aarbøger melde om. Ikke alene al Adelen og Bisperne, men ogsaa de tvende Kongelige Rivaler WALDEMAR I og SVEND GRATHE mødte der, for at dele Landet imellem sig. Kong CANUTUS V. saasom den tredje Kron-Pretendent, havde ogsaa lovet at komme der, skiønt han blev ude, af Frygt for Kong SVENDS Forræderie, ved hvilket han kort efter blev dræbt i Roeskild. WALDEMAR gjorde der saadan Deelning, at Jylland skulde være hans, Siælland, Fyen og Laaland KNUDS, men Skaane (258) SVENDS Regimente underkastet. Derpaa toge begge Kongerne Sacramente og Bisperne truede Overtræderen med Bandsættelse.

Laaland gjort til et Fyrstendømme. Da Kong WALDEMAR I. efter begge sine Rivalers Død, havde undertvunget sig de Vendiske Lande, og ville forsikre sig deres Besiddelse, tog han Pribilai de Rugianers Fyrstes Søn Canutum, saasom Gissel, med sig til Dannemark, og eftersom han yndede den Herres Person, ville han ikke see ham forringet paa Ære eller Indkomst. I den Anledning indrømmede han ham Laaland, og gjorde det til et eget Fyrstendømme. Denne Hertug Knud eyede mere Gods i Dannemark, og lod Nyeborg enten bygge eller forbedre og befæste. Han døde, efter A HVITFELDS Beretning Aar 1183, og blev begravet hos Knuds Brødre i Odense, uden Arvinger, som det synes; thi nogen Tiid derefter, fik Landet en anden Hertug under samme Navn, nemlig én af Kong WALDEMAR II Sønner, og efter denne, Hertug Christoffer som siden blev Konge med Navn CHRISTOFFER I. hvilken var den forriges Broder. Disse Omskiftelser med Forlehningen af Laalands Fyrstendømme, berører HVITFELD adskillige gange, men ikke saa tydelig, at man strax fatter Følgen i dette Herre- Skifte, hvorfor jeg vil sanke hans Ord paa et Stæd, da det bliver klarere. Oag. 183 hedder det: Aar 1216 forlehnedes han (Kong WALDEMAR II.) hans Søn Erich med det Fyrstendømme Slesvig, at han skulde hede Hertug udi Slesvig. Hans Søn Knud, forundte han Laaland, og hans Slegfred Broder Claus den anden, forlehente han med det Grevskab Hallind. Siden siger HVITFELD, p. 198 at Kongen indgav sin anden Søn Knud Blegind, hvilken efterlog en Søn Erich, som blev Hertug paa Langeland og dernæst i Halland. Atter siger han p. 208 Knud (259) hans (Kong Erich Plogpenning) Halvbroder, paa Møderne, var Hertug over Blegind, fik siden Hallind, og paa det sidste Laaland, som herefter beskrives. Christoffer hans Broder var Hertug over Laaland og Falster. Item p. 214 Aar 1247 kom der atter Uvillie imellem Brødrene, fordi Kong Erich vilde, at Abel af Slesvig Hertugdømme, Knud af Blegind, og Hertug Christoffer af Laaland og Falster, skulde tage deres Lehn af ham. Endelig beretter HVITFELD p. 216 At Hertug Christoffer af Laaland, som havde taget Partie med sin Broder Abel mod Kong Erich, mødte ham i Slesvig med et stor Tal Folk, men blev slagen og gjort til Fange, dog kort efter sat paa frie Fod, mod den Forpligtelse, ey efterdags at holde med Kongens Fiender. Imidlertid synes det ikke, at Hertug Christoffer strax er kommen til nogen roelig Besiddelse af Laaland, men haver opholdt sig paa Femern, som Kong ERICH ogsaa havde overladt ham, thi da hans Broder Kong ABEL Aar 1251 lod holde en Herredag i Nyborg, saa blev efter HVITFELDS Ord p. 229 der fastsat, at Hertug Christoffer skulde beholde Laaland og Falster, saa han maatte stilles til Freds for hans Broders Død, og at han var forskudt fra Konge-Vallet.(Ballet?) Femern skulde han igien afstaae til de Holstiske-Herrer. Men det varede ikke længer end til 1252. Christoffer var Hertug over Laaland, thi efter Abels Død, steg han paa

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Thronen, hvilken han besad i 6 Aar, skiønt med liden Lykke, da han, som eller ikke var ilde sindet, lagde sig ud med Geistligheden, og tillige indførte tyske Krigsfolk og nye Sæder, hvorom det hedder merkeligen hos HVITFELD pag. 235 saaledes: Udi Kriig begyndtes da, efter Tydsk Viis, at bruges fremmet Folk for Besoldning. Vore egne bleve foragtede. Vi formedelst (260) fremmede Giftermaal og Fremmede, som her indkom at tiene i Krig, toge fremmede Klædebond og Sæder an. Da CHRISTOFFER var bleven Konge, fik Laaland, i hans Sted, en anden Hertug, nemlig hans Halvbroder, den tilforn omtalte Knud, som havde været Hertug i Blegning, og døde, siger HVITFELD. Anno 1261, efterladende sig en Søn navnlig Hertug Erich af Halland. Denne sidste blev tillige Hertug af Laaland og Langeland, men maa adskilles fra Erich Langbeen, kort efter ogsaa Hertug til Langeland, som havde Printzesse Sophia til ægte, thi denne var den Slesvigske Hertug Erichs Søn og Kong ABELS Sønne-Søn. (*)

(*) Om denne Hertug Erich maa forstaaes de faa Ord, som findes i Hr. de LUDEVIGS *Reliqviis Msf. Omnis ævi* T. IX. P. 92. Ericus Rex resignavit Erico duci Laalandiæ omnia bons in regno daniæ sita, ad dominam Sophiam, uxorem dicti Erici, ex succefsione Sororum Jutæ vel Agnetis.

Den Laalandske Hertug Erich, Knuds Søn, havde ingen Livs Arving, hvorover Laaland var Kronen hiemfalden, og vides ikke at være blevet tiere bortforlehnet, undtagen at Kong WALDEMAR III. eeneste Søn og Kron-Printz blev Hertug af Laaland og havde indtil videre faaet det Land at styre. HVITFELD siger pag. 520 Kong WALDEMAR gjorde sin Søn Christoffer til Hertug og Regent over Lolland. Denne blev kort efter borttrykket ved en voldsom men uvis Død, da nogle sige, det var en forgiftig Drik, paa hans Søsters Margretes Bryllup, andre et Skud i den Vendiske Krig, og andre, at Vandet druknede ham. Det første synes rimeligst af HVITFELD Ord, som setter hans Død til Aar 1363, sigende: Han laae nogle Uger forbistret. (261) Siden finder jeg, at Kong ERICUS POMERANUS, som var betænkt paa at foreene Slesvig igien med Danmark, Anno 1424 haver tilbudet de Holsteenske Herrer Laaland og 300000 Mark, saasom et Æquivalent, hvilket ikke blev antaget, HVITFELD pag. 712. Samme Autor beretter og pag. 1009, at da Hertug Friderich, som siden blev Konge, syntes, hans Arvedeel var for liden, begierede han 1494 Laaland som et Tillæg, tagende uden Tvivl dertil Anledning af de Forlehninger, som fordum vare giorte af dette Land til adskillige Prindser af det Kongelige Huus: Men Rigens Raad afslog den Begiering, saasom ugrundet, efterdi Danmark ikke da var et Arv-Rige. **Laaland Pantsat.** Nogle gange sees Laaland enten gandske eller til Deels at have været pantsat og igien indløst, saasom Anno 1312, da Kong ERICH MENDEVED, efter HVITFELDS Ord pag. 358 indløste Saxkiøbing, Nakskov, Dixnes, Tuderud, Østofte, Sedorp, Horslunde, Rørebek, Reersnes, Virkinde, Majbølle, med meere Gods, som havde været pantsat til Markgreve Albert, for de Krigs Omkostninger, som han havde giort i Danmark.

Aar 1317 i Nyborg pantsatte samme Konge til sin Dronning Frue INGEBORG, Lolland og Falster, med alt Kronens Gods, ligesom Greve Geert og hans Moder Agnes det tilforn havt havde, for 12000 Mark Sølv, med den Besked, at døde han førend hun, da skulle hans Efterkommer ikke annamme fornævnte Lande, førend hende blev betalt de 12000 Mark puurt Sølv, døde hun før han, da skulle det gaae efter Dansk Lov. HVITFELD pag. 391.

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Aar 1328, da Grev Johannes af Holsten havde forstrakt sin Halvbroder Kong CHRISTOFFER, som var landflygtig, 20000 Mark (262) Sølv Colnisk, pantsattes ham Lolland og Falster, og forundtes en frie Mynt i Saxkiøbing. Endnu skulle Greven have 8000 Mark Colnisk, samt den Danske Skov og 8 Sogne omkring ved Gottorp, for at hielpe sin fordrevne Broder. HVITFELD pag. 443. Denne Pantsættelse og det fremmede Herredom varede indtil 1446, da Kong WALDEMAR III, efter samme Autors Beretning, pag. 492, lod byde de Holster, som Lehn indehavde i Lolland, deres Pante-Penninge, og imidlertid sendte Rigens Marsk over til Lolland, hvor han efter Hellig Tre Kongers Dag, belagde de Fæstninger som der vare. Strax efter hedder det: De Holster komme samme Aar med en mægtig Krigs-Magt, deres Slot, Fæste og Pant til Undsetning. **Indfriet igien.** Hvad videre foregik i den Krig, meldes ikke, men vel dette, at den snilde Kong WALDEMAR baade der og andensteds blev færdig med de fremmede Giæster.

Geistlighedes Privilegier forbedrede. Imidlertid havde det Lollandske Clericie ingen Skade af bemeldte Grev JOHANNIS Herredømme, hvilket han haabede at blive bestandigere end det blev, thi Aar 1330 gav han det Laalandske Præsteskab saadant Privilegium, som læses udførligen i *Annal. Ecel. Dan.* T. II. Pag. 136 Indholden er, Præsternes og alle deres tillagde Bønders eller Tieners Frietagelse for Udgift eller Arbeid, som hans Fogeder ikke maatte kræve af dem, ikke heller stevne dem ind for noget verdsligt Tibg. Da kong WALDEMAR III siden indløste dette og andet Pante-Gods, og som nyeligen blev erindret, gjorde sin Søn Prinds Christoffer til Hertug af Laaland, saa stadfæstede han dette Grev Johannis Privilegium Aar 1360 Hvilket staaer hos A. HVITFELD pag. 502.

Næste Aar tilforn havde Biskop Peder af Odense foreskrevet alle Laalands Indbyggere den Sportel-Taxt, efter hvilken de maatte rette (262) sig i Henseende til deres Pligt mod Præsterne, nemlig som Offer skulle gives 3 Skilling Sterling, med den Kirke-Gangs Kone en Mark Vox og 2 Skilling Sterling. Med et Liig, for hver Messe 3 Skilling Sterling. Med Brudefolk, for hvert Lys en Mark Vox og 2 Skilling Sterling, saafremt de ville undgaae Kirkens Dom. Efter Reformationen fandtes nogle Lolliker uvillige til at udgive det saa kaldte Almissee-Korn og Hellemesse-Mad. Da nu Kong CHRISTIAN III. deri ikke ville vide nogen Reformation eller Forandring, saa fik Lehns-Manden Hans Urne den Befalning, at man ikke maatte, som det hedder, side ig trykke sig derved. Han skulle indkræve det til lige Deeling imellem Præsten, Degnen og de Fattige paa hvert Sted. I de sildigere Tider have disse Deelee af det Laalandske Clericies Indkomster, allermeest Tiendens Uliighed og Forskiel fra Lovens Bydende, samt de øvrige Provintzers Vedtægt, givet Anledning til adskillig Klagemaal og Misfornøjelse. For at raade Boed herpaa, lod Høysalig Kong CHRISTIAN V. Aar 1687 holde en Undersøgelse Commission, under Stift-Amtmand Marc. Giøe og Biskop Thom. Kingo deres Præsidio, derved bleve de, som befandtes fornærmede, hiulpne til deres Rettighed, med Anledning til Klagemaal i fremtiden, saavidt mueligt, borttagen, tilligemed den forud her brugelige fierde Offer-Dag, Hellemesse-Mad, Uliighed i Tienden og andet saadant.

Laaland angrebet af de Norske. Adskillige gange haver Laaland og Falster lidet Overfald af fiendtlig Magt, foruden det som tilforn er anført om de hedenske Venders Angreb. Anno 1287, da Marsk Stig eller Stygge, med sit Fredløse Tilhæng, fik Understyttelse af de Norske, hvis Flode gjorde Landgang snart i én snart i den anden at vore Danske Provintzer, og der holdt (264) ilde

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

Huus med Mord og Brand, undgik Laaland ikke heller saadant Angreb, men Indbyggerne gjorde tapper Modstand og nedlagde de fleste af deres Fiender. (*)

(*) Anno MCCLXXXVII. Appulerunt Norvagienses ad Laalandiam, ubi á terræ incolis plurimi sunt intersecti. Saa siger den nyel anførte Cod. Mfs. I Hr. Pet. De Ludevigs Samlinger.

Item af Lybekerne. Anno 1509, da de Vendiske Stæder havde forkyndet Kong HANS en Krig, og Vinteren tilforn i Lybek byget en Esqvadre af Krigs-Skibe, løde de dermed til Giedsør i Falster, hvor de ruinerede det Kongelige Orlog-Skib Svanen, gjorde saa Landgang baade der i Laaland, og paa flere Eylande, samt allevegne stor Skade med Rov og Plyndring, HVITFELD pag. 1072. Næste Aar eller 1510 komme Lybekerne igien og havde bestyrket sig med en Hielp af 9 Svenske Skibe. Da blev Landet brandskattet, men Halsted-Closter, Nakskov, og flere Byer brændte. HVITFELD pag. 1078. Anno 1534 i den borgerlige Krig, som da reiste sig af et Kongeløst Regimente, holt Laalands Indbyggere i Begyndelsen grev Christoffer af Oldenburg hans Partie, som vilde hente den fangne Kong CHRISTIAN II. Af sit Sønderborgske Fængsel og sette ham paa Thronen.

Borgelig Krig og Oprør i Landet. A. HVITFELD siger pag. 1422 sq. At der den Lybske Flode var ankommen, nemlig til Grevens Hielp, da opreiste sig Borgerskabet og Almuen udi Laaland og Falster, efterfølgende Kiøbenhavns og Malmøes Eksempel, og det af et samlet Raad. Aaleholms Slot forraskede Borgerne (uden Tvivl de af den næstliggende Kiøbstæd Nyestæd) da Høveds-Manden Jørgen von der Wisch var fraværende, ligesom det samme skeede med Nyekiøbing Slots Forraskelse, da Høveds-Manden Knud Pedersen var reist (265) til Herredagen i Kiøbenhavn. Af Adelen var Hr. Johan Oxe, som meest modsatte sig den oprørske Hob af Bønder og Borgere, hvilke holdt hans Gaard Nielstrup belejret, men ved en Foræring af tvende Sølv-Kander, lode sig overtale til at drage bort. Da dette rygtedes bleve deres Anførere straffede paa Livet, for deres Føyeligheds skyld. Imidlertid kostede denne liden Beleyring Johan Oxes Lix, thi da han vilde løsne én af sine smaa Canoner, sprang den i Stykker og saarede ham dødelig. Efter at Kong CHRISTIAN III. i samme Aar var kaaret og hyldet af den Jydske Adel, udsendte han sin Admiral Peder Skram, som kaldtes Vove-Hals for Dannemark, hvilken bragte alle Smaalandene til Lydighed.

Om andre Krigs-Bedrifter dette Land angaaende, findes ellers dette, at Hertug Otto, Kong WALDEMAR III. ældre Broder, ligesom hans ulykkelige Fader Kong CHROSTOFFER II. Har havt størst Yndest og Medhold af Laalands Indbyggere. HVITFELD siger pag. 464 at bemeldte Prinds Otte Aar 1337 samlede sig en Armee af Lolliker og Tydske, med hvilke han mod Grev Gerhard af Holsteen holdt Feldtslag paa Taphede ved Viborg. (*)

(*) Om de Svenskes dobbelt Indfald i Laaland, Aar 1658 og 59 følger siden noget ved Nakskov Stads Beskrivelse.

Gamle Love. Indtil de adskillige gamle provinciale Loves Afskaffelse, havde Laaland og Falster fælles Lov med Siælland, ligesom Vornede-Rettigheden ogsaa der var den samme som i Siælland, men ikke i de øvrige Provintzer. Nogen Adskillighed fandtes dog imellem disse fælles Love, (266) saasom først i Mandebod, hvorom CHRIST OSTERSON WEILE siger i sin *Glossario Jurid.* Pag. 299 saaledes: Laaland, Falster og Møen haver den samme Lov, som Siølands-Fare, foruden det, at

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

hvo som dræber nogen Mand i Laaland, skal døde over den rette Mandebod, 40 Mark, fordi de bedes af Kong WALDEMAR, og han gav og de vedtog det. *Regis Erici* Haandfæstning.

Laalands Vilkaar. Hernæst findes endnu ogsaa nogen meere Forskiel, som velbemeldte Autor, enten ikke haver erindret eller ikke anseet for vigtig nok, til at opholde sig ved, skjønt den af mig ikke bør udelades i denne Provintzes særdeles Beskrivelse. Jeg meener hermed den Vedtægt, som ellers er bekjendt under Navn af Laalands Vilkaar og udførligen kand læses hos A. HVITFELD PAG. 839. Denne Provincial-Lov var en frivillig Vedtægt, giort i Kong CHRISTOFFER III. tiid Anno 1446. Dens korteste Udtog bestaaer i følgende: ”Hvo som forsømmer er indfinde sig paa en forlagt Laug-Dag til Herrets-Ting, skal bøde første gang 1 Mark, anden gang 2 Mark, og tredje gang 3 Mark. Skeer det samme bed Landstinget, da ansees han der tre gange ligeledes. Retter han da ikke for sig, skal Lands-Dommeren nævne 8 Dannemænd, som skulle ride den til Mands Gaard, og vurdere Bonden fuldt ud for Hovet-Sagen og de Laugdage han forsiddet haver, og Kongen sin Ret, og 40 Mark derover. Gjør han Modstand, da skal Kongens Foget og 4 Vordings-Mænd dømme hans Hals i Kongens Magt. Hugger nogen i anden Mands Skov eller Opelskning som er lyst i Fred, da maa man, om han treffes paa Stedet, fratage ham det hugne og han skal dertil give 40 Mark. Men kommer han til Adelveyen, da skal man følge ham til hans Huus og deele hannem siden (267) ved Landslov de 40 Mark og dertil Rette-Bøder. Ingen Bonde maa selge, torgføre eller bortgive Eeg eller Bøg, uden sin Hosbonds Villie under 40 Marks Straf, ligeledes ingen fiske i anden Mands Fiske-Vand. Item ingen Mand maa holde Geder i Laaland uden han har saa stor Skoug at han kand holde dem paa sit eget og ikke fornærme andre. Tages Gederne ikke af hans egen Jorddrot, da maa de tages af Kongens Foget. Ingen Mand i Laaland maa jage efter Ræve, og særdeles ingen Bonde bruge nogen Jagt, enten med Hare-Garn, Mynde eller anden Hund, med Armbørst eller deslige under Straf af 3 Mark til den som Skougen eyer og 3 Mark til Kongen. Ingen Mand maa have meere end én Hund, da de ellers bide Faar ihjel. Hver Bonde og Vaarned i Laaland skal have 30 Humle-Kuler og 6 ympede Pære-Træer og Æble-Træer i sin Gaard, inden Voldborg-Dag næstkommende, under 3 Marks Brøde. Ingen Leye-Dreng skal have meere end 2 Leyemaal om Aaret. Ingen Leye-Dreng skal fare fra Bonden han tiener, til fiskende, eller han forbryder sin Fisk mod Kongen og 3 Mark mod Bonden. Ingen Huusmand, som er før og stærk, maa sidde uden Boelig. Setter Jorddrotten ham ikke dertil paa sit eget, da maa Kongens Foget sette ham paa Kongens Grund. Men Fattige, som ere vanføre, maa allesteds være ubehindrede”. De sidste Artikler ere særdeles værd at legge Mærke til, saavidt de give tilkiende, at vore Tidens Klagemaal over Almuens Ørkesløshed og Lyst til at leve paa almindelig Omkostning er meget gammel. Endnu erindres, at de Herrer, som paa Landstinget vare tilstæde og udfærdigede Laalands Vilkaar, vare, næst Biskop Henning Podebusk af Odense, saadanne (268) Adels-Mænd, som paa den Tiid eyedet det Laalandske Jordegods, hvorfor deres Navne ogsaa bør finde Sted i Provintzens Historie, nemlig Morten Jensen Høveds-Mand paa Refvensborg, Oluf Axelsön Hoveds-Mand paa Aaleholm, Tygge Lunge, Anders Hak, Riddere Prior Henning af Halsted Kloster, Henrich Stafverskov, Magnus Göe, Mogens Glob, Jochim Henrichsen, Albert Nielseön, Henning Valkendorf, Oluf Godov, Ifver Bryske, Christiern Daa, Oluf Lauritsön, Jens Nielseön af Ulsløf, Las Jensön, Anders Pedersön, Peder Hansön, Mogens Clausön, Hans molteke, Bertel Brem, Mads Frenedesön, Herlöf Jensön, og meenige Ridderskab, som bygge og boe udi Laaland.

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

I Cantzelliets Archiv findes, blant andet, Kong FRIDERICH I Brev af Aar 1532, hvis Indhold i Korthed er denne: Cronens Bønder i Laaland og Falster havde været hos ham paa Nyekiøbing-Slot, og besværet sig over adskillig Tyngde, som dennem blev paalagt, over det sædvanlige, saasom at Bornede Sønner besværedes af Lehns-Mændene med Skat, for at tiene Bonden, at frie Selv-Eyer Bønders Sønner nødtes til at bygge paa Cronens Gods, item at Lehns-Mændene paalagde dem usædvanlig Giæstrie, at Skriverne krævede en Tønde Korn af enhver som fæstede Gaard, at de maatte give Frie-Penge for Kiørsel og Arbeyd, men skaanedes derfor ikke, at de trængdes aarligen til at holde deres Land-Gilde hos sig, og ikke kunde komme af dermed, forend i den travle Sæde-Tiid, saasom Lehns-Mændene ikke før ville tage derimod. Derover nødtes de til at give for hvert Skatte-Lam 12 Skilling, og for hver Tønde Smør, 34 Mark. Item, at endskiønt de havde Frihed til at udføre deres Korn til Vands, maatte dog hver Seylende (269) kiøbe saadan sin Frihed af Lehns-Mændene. Disse Klagemaal befalede Kongen at afskaffe efterdags saaledes: Ingen Vornede Sønner skulle skrives til Skat, med mindre de vare Peber-Svenne eller og saadanne, som droge paa Fisker-Leyerne. Selv -Eyer-Bondens ældste Søn maatte blive hos ham og beholde hans Gaard, og hvis denne døde, da en anden søn, men vare de flere Sønner, da skulle de fæste paa Cronens Gods. Giæsterie maatte ey misbruges til Bondens Skade, Der skulle holdes saa mange Karle som Heste, og ikke flere, item Hunde ikkun et par Mønder og 2 Kaabelstovere. Naar Skriveren drog ud i Lehnet med Klare-Bogen, at indkræve Agerstand (Restands). Da skulde han ikke være uden selv anden, og endda skulde ingen Mand være pligtig til at holde ham, uden alene de, som stode tilbage med deres Land-Gilde. Naar han indskrev nogen til at fæste Gaard, maatte ham gives en Skieppe Bug, og ikke mere. Hvilke Bønder som gave frie Penge, maatte ikke besværes med Arbeyd. Land-Gilden skulde ydes hvert Aar inden St. Andreae Dag, og Lehns-Manden maatte ikke værge sig ved at annamme den i Tide, ikke heller trænge Bonden sine Penge af. Ikke maatte Embeds-Manden trænge de seylende Bønder nogen Betaling af, for den Frihed at udføre, efter gamle Privilegier ec. Denne gode Konge sees nok at have villet hielpe Bonden, men han døde i næste Aar, og da den borgerlige Krig strax fuldte paa, saa sluttes heraf, hvorfor Almuen i denne og flere Provintzer, holdte Kong CHRISTIAN II. Partie. Anno 1547 da der var Trette imellem Kiøbstæderne og Bonde-Almuen i Laaland, om Frihed til at seyle og udføre Landets Vahre, gjorde Kong CHRISTIAN III. den Lov, at ingen Bonde maatte seyle af Landet, fra vor Fruer-Dag om Høsten og til (269) St Mortens Dag. Siden maatte de udføre deres Korn, indtil Kyndelmisse, men vel maatte de, fra den Tiid indtil Voldborg-Dag, udføre deres Heste, Oxne og deslige Vare. Derhos gav Kongen Bønderne i Laaland og Falster, frie for Told af deres Heste og Qvæg.

Gilde-Skraae. Endnu et andet gammelt Document, henhørende til Laalands Historie, haver jeg af Mfs. Indført Annal Eccles. T II. P. 231. Det er ilde skrevet paa Latin, og indeholder en Lov eller Gilde Skraa for Guds Legems-Laug, Convivium Corporis Christi, oprettet Ao. 1388 af Laugs-Brødrene i Sønder-Herret udi Laaland, hvilke skulle samles fire gange om Aaret, ikke tage mere end hver én Tiener med sig, eller og betale Verten for de øvrige, ikke forurette eller forarge hverandre, under Straf af en Skilling Grott, ikke forsømme Messen, faste og bede for en afdød Broder, forsvare hinanden ved Rettergang, give Reyse-Penge til dem som ville gaae Pillegrims-Gang ec. Af Underskrifterne vil jeg for Historiens Skyld, anføre Brødrenes Navne, da der af sees, at en Deel Tydske, særdeles Meklenborgske Familier, allerede den gang boede i Laaland.

Underskriften er deels af Sønder Herrets Præster, nemlig Petrus in *Westenskov*, Senator, Johannes im Dummar (skal være den Bye som nu kaldes Danmare), Michael in *Tylitze*, Ghenehardus in *Arnbynge* nu Arninge, Hennekinus in *Schoulenge*, Volradus in *Sulverstede* nu Søllested, Johannes

Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus III, 1764

in *Rytke*, nu Ryde, *Jacobus* in *Gloslunde* & *Johannes* Prior in *Helstede* nu Halsted, Sacerdotes. Dernæst følgende af Adel, *Detlevus Walstorp* cum uxore sua *Magreta*, *Arnoldus Röbek* cum ux. *F. Wybeke*, *Johannes Kragbe* cum ux. *F. Grethen*, *Gerkardus Ketelhut* cum ux. *F. Sophia*, *Hey Schacht*, cum ux. *Margarethe*, *Bernhardus Crassow* cum ux. *F. Abele (271)* *Otto de Hoo*, cum ux. *Becke*, *Hennekinus Breyde*, Armigeri. Iide uxor dom. *Gerhardi Ketelbut* miltris, *Syle* uxor *Petri Canuti*, *Henninghus Deken*, *Johannes Deken* & *Bertholdus Kock*. Saavidt nogle faa Levninger af Landets gamle Historie i Almindelighed. Ved visse Stæder skal erindres det lidet, som endnu kand være tilovers, da det allermeste ved Efterladenskaber og adskillige Hændelser, er omkommet, i denne saavel som andre Provintzer, fordi man ikke betimeligen haver gjort Samling deraf, og ved Trykken reddet det fra Forglemmelse. Hvad jeg endnu her vil antegne, er at ligesom en Deel andre Provintzer i Pavedommets Tiid, havde deres egen særdeles Helgen til Patron oh formeent Beskiermere, saa var *S. Matthæus* den man her ansaae derfor og paakaldte, tillige med den eeneste sande Gud. Hans Billede sees i et gammelt *Sigillo* Landstinget tilhørende. Omskriften er denne: *Sancti Mathei, Patroni Lalandie MCCCCL. Anno 1565* blev Laaland hiemsøgt med stor Pestilenz, som bortrykkede 13000 Mennsker, blant hvilke vare 28 Præster.